

Міністерство освіти і науки України
Державний архів Сумської області
Сумський обласний краєзнавчий музей
ГО «Спілка молодих науковців Сумщини»
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально науковий інститут історії та філософії
Кафедра історії України

**МАТЕРІАЛИ
У ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ
ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ»**

27 квітня 2017 року

Суми – 2017

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА СУМЩИНИ У 1919-1941 РОКАХ: ОСОБЛИВОСТІ, МАСШТАБИ, НАСЛІДКИ

Провідне місце у дослідженнях репресій проти православної церкви в Україні належить В. Пашенко [2], О. Ігнатуші [1]. Серед красзнавців варто насамперед відзначити А. Чугай [5] та О. Сотника [3; 4]. В історіографії не існує єдиної думки щодо масштабів репресій проти православної церкви на Сумщині, кількості заарештованих та розстріляних церковнослужителів сучасної Сумської області. О. Сотник у першому випуску своєї праці наводить дані про 205 репресованих за період 1918-1988 рр. [3, с. 93-104], після доопрацювання і доповнень, у другому випуску дає дані стосовно 220 осіб. Проте відзначає, що ця кількість не є остаточною. Адже лише у Глинській пустині було 82 священнослужителі та 117 ченців, більшість із яких зазнали репресій [4, с. 60, 82, 93-105]. А. Чугай дає дані про той же період і говорить про 300 репресованих віруючих, із яких 135 священники, із яких 35 розстріляно та подає список із 214 репресованих, серед яких і прихожани [5, с. 45, 49-73]. Відповідно до даних редакційно-видавничої групи «Реабілітовані історією. Сумська область», у 1919-1941 роках було репресовано 179 осіб духовного сану, із них 50 розстріляно та 2 померло під час проведення слідства. Крім того залишався ряд не розглянутих проблем. Після відкриття в останні роки архіві спецслужб та широкого доступу до кримінальних справ постала можливість уточнення цих даних та проведення їх ширшого аналізу.

В ході наукового дослідження нами опрацьовано 184 архівно-кримінальні справи репресованого у 1919-1941 роках православного духовенства Сумщини, що знаходяться на зберіганні чотирьох архівів України (7 – в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, 59 – в Управлінні служби безпеки України в Сумській області, 11 – в Головному управлінні Національної поліції в Сумській області, 107 – в Державному архіві Сумської області). На основі цих даних нами уточнено кількість репресованих радянською владою священнослужителів на території сучасної Сумщини у зазначений період. За нашими даними, було проведено 308 арештів. Кількість заарештованих сягнула 211 осіб. Більшість репресованих була у віці 40 – 59 років (59%), із них 34% віком 50 – 59 років. Серед числа розстріляних священнослужителів віком від 40 до 59 років становлять 52%, при тому що кількість розстріляних віком від 40 до 49 років та від 50 до 59 років однакова. Якщо репресовані у віці від 60 до 69 років

становлять 17%, то частка розстріляних на цю вікову категорію припадає у 26%. За національним складом абсолютну більшість репресованого духовенства становили українці – 72%. Даний показник важко пов'язати із спеціально спланованими діями у національному аспекті, адже абсолютну більшість духовенства Сумщини становили саме українці. 49% репресованих мали середню освіту, 34% – початкову і лише 4% вищу та незакінчену вищу. На нашу думку все це свідчить насамперед про те, що головним фактором і приводом до арешту була приналежність до церкви та активна діяльність у релігійній сфері. Вік, освіта, національність та ін. відходило на другий план. Декого заарештовували один раз, декого по кілька разів (інколи кількість арештів сягала шести-семи). Фактично, не було жодного року, після приходу більшовиків коли б не проводилися подібні арешти. До 1929 р. ситуація була досить стабільною. За рік відбувалося близько 4 арештів пов'язаних із духовенством. Кількість арештів значно збільшується починаючи із 1929 р., і у 1930 р. сягає першого піку (38 випадків), після якого зменшується, сягнувши другого піку у 1937 р. (80 випадків). Що стосується розстрілів, варто відзначити, що із 60 встановлених фактів, 56 припадає на 1937-38 роки. При цьому, у 1937 р. було розстріляно 37 осіб. Тут простежується ще одна особливість. Якщо у 1937 р. більшість вироків про розстріл винесено по Харківській області: 26 із 37, то у 1938 р. навпаки по цій області лише 6 рішень про розстріл, а по Чернігівській 12 із 19 розстріляних у цьому році на теренах Сумщини взагалі. У 1937 р. на різні терміни ув'язнено 34 особи духовного сану, абсолютну більшість із них по Чернігівській області, у 1938 р. фактично всі заарештовані підлягали розстрілу. Кількість ув'язнених становить лише 2 особи. Більшість ув'язнених в роки «великого терору» отримують термін ув'язнення від 7 до 10 років.

Як уже зазначалося, у період 1919-1941 рр. було здійснено 308 арештів духовенства. Із цієї кількості 234 справи було доведено до кінця, ще 74 припинено через відсутність складу злочину, доказів тощо. Найбільша кількість таких фактів припадає на 1930 р. – 17 та 1932 р. – 9. В останні роки подібних фактів було приблизно однаково, в середньому 3-4 на рік. Із 234 справ винесено 13 виправдальних вироків. Що стосується обвинувальних вироків, то абсолютна більшість із них – 90 було винесено особовими трійками: 10 у 1930 р., 58 у 1937 р., 20 у 1938 р. На другому місці судові вирoki – 53: із них 13 у 1937 р. та 15 у 1939 р. Майже у половині випадків – 28 із 53 засуджені подавали апеляції на рішення суду. Проте задоволено було лише 6 апеляцій. На третьому місці по обвинувальних рішеннях стоїть Колегія ЧК, ДПУ та особова нарада – 44 рішення. Найбільша кількість рішень цього органу припадає на 1930 р. і 1933 р. – 12 та 11 відповідно. При

цьому особові трійки здебільшого виносили рішення про розстріл, суди – ув'язнення на різні терміни, Колегія ЧК, ДПУ та особова нарада – висилки за межі УРСР, здебільшого у віддалені місцевості СРСР. Рішення про висилки виносяться у 1929-1934-рр., про розстріли – 1937-1938 рр. Ув'язнення на термін від 3 до 7 років характерні для періоду 1929-1940 років. Разом із цим у 1937 р. значно зростає кількість ув'язнених на термін від 7 до 10 років – 24 із 35 в цілому. На 1938-1939 рр. припадають факти смерті духовенства, що перебувало під слідством.

Таким чином, до початку радянсько-німецької війни та відродження релігійного життя в умовах німецької окупації, радянська репресивна машина через розстріли та ув'язнення знищила фактично все духовенство на теренах Сумщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнатуша О. М. Інституційний розквіт православної церкви в Україні: генеза і характер (ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.) / О. М. Ігнатуша. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 440 с.
2. Пащенко В. О. Держава і православ'я в Україні: 20–30-ті роки ХХ ст. / В. О. Пащенко. – К., 1993. – 187 с.
3. Сопаник О. М. Репресії проти православної церкви на Сумщині: Вип. 1 / О. М. Сопаник. – Суми: Собор, 2005. – 116 с.
4. Сопаник О. М. Репресії проти православної церкви на Сумщині: Вип. 2 / О. М. Сопаник. – Суми: МакДен, 2007. – 124 с.
5. Чугай А. Мученики за віру / А. Чугай, В. Анацький. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2005. – 80 с.

Н. М. Петренко

СумДПУ імені А.С. Макаренка (м. Суми)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКНЕПІВ НА СУМЩИНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

У розбудові України як незалежної демократичної держави одне з найголовніших місць належить питанню про державну мову. Питання мови було актуальним завжди. Адже, єдиною можливістю ідентифікувати себе серед безлічі національностей на рідній землі для українців була мова та культура. На сьогоднішній день питання грамотності населення не втратило своєї актуальності, хоча зараз в декому змінюються акценти погляди на дану проблему. Перед сучасним світом постає завдання зробити людину медіаграмотною, навчити її аналізувати отриману інформацію та критично її оцінювати. Тому, в контексті нинішньої актуальності питання боротьби з неграмотністю варто згадати про історичний досвід, досягнення та уроки